

5.5 Сучасний стан та перспективи розвитку здійснення операцій з гарантіями банками України

На сьогодні немає такої правової системи, яка б могла повною мірою унеможливити невиконання зобов'язань при виконанні різних угод, а особливо при здійсненні розрахунків. Водночас, як на міжнародному рівні, так і на рівні окремих держав здійснюються різні заходи щодо захисту добросовісного учасника правовідносин за конкретною угодою від його недобросовісного контрагента. Так, під час здійснення фінансово-господарської діяльності жоден учасник економічних відносин не застрахований від різних ризиків і, навіть, фінансових чи виробничих криз, які унеможливлюють виконання зобов'язань за укладеними угодами. Тому, саме гарантія розглядається як засіб забезпечення виконання фінансово-господарських зобов'язань, який здатний оптимально мінімізувати різноманітні ризики здійснення фінансово-господарської діяльності економічним суб'єктам різних форм підприємництва. Сьогодні гарантія знаходить своє застосування у різних сферах господарської діяльності різних суб'єктів економіки. Змістом же банківської гарантії є обов'язок банку-гаранта сплатити на користь бенефіціара певну суму коштів у разі пред'явлення до нього вимоги. Завданням банківської гарантії є мінімізація часу між моментом виникнення невиконання зобов'язання учасником майнових відносин та моментом його покриття, що і викремлює банківську гарантію як найбільш привабливу серед засобів забезпечення зобов'язань.

«З точки зору мети використання банківської гарантії, то зазначається, що гарантія є додатковим забезпеченням фінансових інтересів сторін у зовнішньоекономічних операціях, і при спрощенні розрахункових операцій використання банківської гарантії при банківських переказах та документарних інкасо дозволяє усунути недоліки останніх форм розрахунків» [381, с.309-310].

Функціональне призначення банківської гарантії проявляється у виконанні таких функцій, як:

- функція забезпечення виконання фінансових або нефінансових зобов'язань, яка відповідно передбачає оплату обумовленої суми або відшкодування збитків;
- розподільча функція, яка обумовлює розподіл ризиків оплати та поставки між сторонами, що підписали основну угоду, який залежить від механізму виплати гарантійної суми;
- стимулююча функція, яка передбачає стимулювання боржника до точного і своєчасного виконання своїх зобов'язань під загрозою пред'явлення гарантії до оплати;
- захисна функція, яка регламентує захист імпортера від ризиків, пов'язаних з авансовими або періодичними платежами на користь експортера;
- сигнальна функція, яка свідчить про фінансовий стан боржника та його здатність виконати свої зобов'язання за основною угодою» [382, с. 139].

Аналізуючи діяльність банків щодо здійснення ними операцій за гарантіями, доцільно відмітити, що сьогодні відзначається як підвищення обсягів надання та отримання банками гарантій, так і збільшення різноманітностей гарантій, які надаються банками. Так, за даними Національного банку України [383, с. 4] у 2022 р. вітчизняними банками було надано і отримано гарантій на загальну суму 147911, 31 млн грн, що на 52747,11млн грн більше ніж у 2021 р. (табл. 1).

Таблиця 1.

Динаміка здійснення операцій з гарантіями банками України та їх клієнтами за 2020-2021 рр.

Показник и	2020 р.		2021 р.		Відхилення (+/-)			
	в нац. валюті, млн грн	в іноз. валюті, гривне вий еквіва лент млн. грн	в нац. валюті, млн грн	в іноз. валюті, гривне вий еквіва лент млн. грн	в нац. валюті, млн грн		в іноз. валюті, гривневий еквівалент млн. грн	
					абсолютне , млн грн	відносне , %	абсолютне , млн грн	відносне , %
Кількість наданих гарантій	118951	1004	129572	1005	+10621	+8,93	+1	+0,10
Сума наданих гарантій	55089,74	12249,22	94300,57	18357,75	+39210,83	+71,18	+6108,53	+49,87
Загальна кількість наданих гарантій	119955	x	130577	x	+10622	+8,85	x	x
Загальна сума наданих гарантій	67338,96	x	112658,32	x	+45319,36	+67,30	x	x
Кількість отриманих гарантій	315	634	363	768	+48	+15,24	+134	+21,14
Сума отриманих гарантій	3162,0	24663,2	5794,1	29458,9	+2632,08	+83,24	+4795,66	+19,44
Загальна кількість отриманих гарантій	949	x	1131	x	+182	+19,18	x	x
Загальна сума отриманих гарантій	27825,24	x	35253,0	x	+7427,7	+26,69	x	x
Всього обсяг операцій за гарантіями	95164, 2	x	147911, 3	x	+52747,1	+55,43	x	x

Складено за даними [383, с. 4]

Дані табл. 1 свідчать про значне зростання обсягів операцій, які здійснювали банки України з гарантіями. Так, загальна кількість наданих гарантій у 2020 р.

становила 119955, а у 2021 р. вона зросла на 10622 гарантії (на 8,93%). При цьому, спостерігається переважне зростання кількості гарантій наданих у національній валюті, яке становить 10621 гарантій (8,93%). За сумою наданих гарантій спостерігається зростання як за гарантіями у національній валюті (на 39210,83 млн грн чи на 71,18%), так і за гарантіями виданими у іноземній валюті (на 6108,53 гривневий еквівалент млн. грн чи на 49,87%).

Що стосується отриманих гарантій, то їх загальна кількість зросла від 949 гарантії до 1131, що склало зростання на 182 гарантії чи на 19,18%. При цьому, у складі отриманих гарантій переважають гарантії у іноземній валюті, кількість яких зросла у 2021 р. порівняно із 2020 р. на 134 (на 21,14%). За сумою отриманих гарантій спостерігається зростання як за гарантіями у національній валюті (на 2632,08 млн грн чи на 83,24%), так і за гарантіями виданими у іноземній валюті (на 4795,66 гривневий еквівалент млн. грн чи на 19,44%). Загалом сума отриманих гарантій зросла з 27825,24 млн грн у 2020 р. до 35252,99 млн грн у 2021 р.

Сьогодні банками України надаються такого виду гарантії:

- гарантія платежу – це зобов'язання банку виплатити суму грошових коштів продавцю у разі, якщо покупець порушив умови договору та не здійснив платіж у встановлений договором термін;

- гарантія виконання договірних зобов'язань – це гарантія виплати зазначеної суми замовнику у разі невиконання або неякісного виконання виконавцем своїх зобов'язань за договором з замовником. Тим самим, замовник повністю захищений від ризиків порушення умов договору з боку виконавця, що, безумовно збільшує ступінь довіри до нього і є його додатковою перевагою серед конкурентів;

- гарантія повернення авансового платежу – це гарантія, яка забезпечить повернення суми авансового платежу покупцю у випадку невиконання продавцем зобов'язань з поставки певного товару (виконання робіт, надання послуг) за договором;

- тендерна гарантія/ гарантія виконання умов тендеру – це грошове зобов'язання, що надається банком замовнику торгів для гарантування

виконання учасником торгів зобов'язань з підписання договору на поставку товарів чи надання послуг, а також виконання інших умов тендеру;

- гарантія забезпечення виконання зобов'язань туроператорів – це гарантія туроператору або турагенту – забезпечення належного виконання туроператором або турагентом (принципалом) зобов'язань, що виникають з цивільної відповідальності принципала по відшкодуванню збитків, що можуть бути заподіяні фізичним особам – туристам у разі настання гарантійного випадку;

- інші гарантії (гарантія повернення кредиту, що виступає забезпеченням повернення позичальником кредиту. Сума гарантії повернення кредиту становить повну суму боргу (кредит та відсотки за певний період). Строк дії такої гарантії встановлюється до повного погашення кредиту.

Так, варто відмітити, що гарантії платежів, що надаються банками для покупців товарів надають низку переваг:

- покупець може оплатити товар частково або повністю за рахунок наданого банком ліміту фінансування;
- покупець може розширити свій асортимент і придбати більшу кількість товару;
- покупець може укласти контракт без передоплати;
- покупець призначає дату платежу;
- не знижуються обороти бізнесу через відстрочку платежу.

Вигідність використання гарантованих платежів є вигідними для покупця: якщо немає вільних коштів, а від швидкості оплати залежить результат угоди; якщо на рахунку компанії є тільки частина коштів для оплати контракту.

Гарантовані платежі є вигідними для постачальників: банк гарантує виконання платежів в день, який вказаний в гарантованому платежі; при виставленні на адресу постачальника гарантованого платежу, він може без ризиків поставити товар на умовах відстрочення платежу.

Постачальнику вигідно використовувати гарантовані платежі: якщо постачальник не ризикує провести поставку без передоплати; коли у

постачальника немає впевненості, що його контрагент своєчасно виконає свої зобов'язання.

Покупець, за рахунок ліміту, що встановлюється банком, може виставляти гарантований платіж з датою виконання в майбутньому (на термін від 10 до 365 днів). Постачальник може одразу відвантажувати товар (надавати послуги), а оплата йому буде зарахована банком у повному обсязі і в обумовлену покупцем дату. Гарантованими можуть бути такі види платежів, як: господарські платежі в національній валюті для оплати контрактів, що передбачають відстрочку платежу; платежі за оренду; комунальні платежі (якщо комунальне підприємство працює з гарантованими платежами).

Зауважимо, що АТ «КБ «ПриватБанк» в розрізі гарантії платежу надає такий її варіант (послугу) як «Гарантовані платежі - кредит під 4% річних», яка передбачає, що клієнт доручає банку списати кошти з його рахунку в майбутньому, що дозволяє провести безготівкові розрахунки між партнерами і здійснити поставку товару на умовах відстрочення платежу [385].

Одним із видів забезпечення тендерної пропозиції учасника тендеру є тендерна гарантія, яка надається на вимогу замовника тендеру для забезпечення виконання зобов'язань учасника тендеру перед замовником. Сума тендерної гарантії становить до 10% від суми закупівлі та діє до підписання контракту / надання гарантії виконання. Відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі» сума таких гарантій становить 0,5% (для товарів) / до 3% (для послуг) від очікуваної вартості закупівлі [386]. З метою забезпечення участі клієнтів банку в тендерах в Україні банки надають тендерні гарантії (банківська гарантія забезпечення тендерної пропозиції) в електронній формі для забезпечення участі в державних закупівлях в Україні, які здійснюються через електронну систему закупівель (Prozorro) відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі». Зауважимо, що для забезпечення участі клієнтів у міжнародних тендерах АТ «Укрексімбанк»:

- надає тендерні гарантії для участі в тендерах, які організовують іноземні приватні компанії;

- надає тендерні гарантії для участі в державних тендерах, у т.ч. в державних тендерах в країнах-учасниках угоди СОТ про державні закупівлі (WTO GPA);

- забезпечує надання тендерних гарантії іноземними «першокласними» банками під контргарантії АТ «Укресімбанк» [387].

До прикладу, умовами надання тендерної гарантії АТ «Альфа-Банк» є:

- валюта гарантії – гривня, долар США, євро та інші валюти;
- термін гарантії – згідно тендерної документації;
- покриття в 100% розмірі суми гарантії депозитом або сумою на спеціальному рахунку покриття;
- сума гарантії – до 100 млн грн.;
- спосіб отримання тендерної гарантії – в електронному вигляді або на паперовому носії;
- термін оформлення гарантії – до 5-ти робочих днів [388, с. 9].

Наступним видом гарантії, що надаються банківськими установами України, є гарантія виконання умов договору — забезпечення виконання договірних зобов'язань з поставки товарів, виконання робіт, надання послуг або додаткова гарантія для переможця тендера перед укладенням договору. Максимальна сума гарантії залежить від виду забезпечення. Так АТ «Альфа-Банк» висуває такі умови максимальної суми за цим видом гарантій:

- бланкової гарантії — 100 тис. грн.;
- гарантії під заставу (непокритої) — 7,5 млн грн.;
- покритої гарантії — 100 млн грн [388, с. 9].

Вітчизняні банки надають гарантію по здійсненню митних платежів суб'єкта зовнішньо-економічної діяльності на користь ДФСУ, яка називається фінансовою (митною) гарантією. Така гарантія допомагає мінімізувати фінансові витрати і прискорити процес митного оформлення товару при зовнішньоекономічних операціях. Гарантія по сплаті розстроченого імпортного ПДВ (окремий вид гарантії на користь ДФСУ) - це гарантія банку зі сплати розстроченого імпортного ПДВ перед ДФСУ при ввезенні на митну територію

України певного обладнання. Така гарантія призначена для забезпечення сплати розстроченого імпортного ПДВ перед ДФСУ при ввезенні на митну територію України обладнання для власного виробництва з розміщенням в митний режим імпорту (згідно Порядку надання розстрочення сплати податку на додану вартість та застосування забезпечення виконання зобов'язань під час ввезення на митну територію України обладнання для власного виробництва на території України [390]).

Фінансова гарантія - це зобов'язання гаранта, внесеного до реєстру гарантів, виплатити на вимогу митного органу кошти в межах певної суми у разі невиконання забезпечення цієї гарантією зобов'язань зі сплати митних платежів [391, с.437]. Розмір фінансової гарантії визначається митним органом виходячи з суми митних платежів, які підлягають сплаті при випуску товарів для вільного обігу на митній території України або при вивезенні товарів за межі цієї території в митному режимі експорту. Якщо, при визначенні розміру фінансової гарантії неможливо точно визначити суму митних платежів, які підлягають сплаті, внаслідок ненадання митному органу точних відомостей про характер вантажу (найменування, кількість, країну походження, митної вартості та коду таких товарів відповідно до УКТ ЗЕД), розмір фінансової гарантії визначається виходячи з найбільшої величини ставок податків, вартості та/або кількості товарів, що можуть бути визначені на підставі наявних відомостей.

Фінансові гарантії надаються:

- у вигляді документа (викладеного в письмовій або електронній формі зобов'язання гаранта сплатити визначені суми митних платежів на вимогу митного органу);
- у вигляді внесення декларантом, уповноваженою ним особою, перевізником або гарантом грошової застави на відповідний рахунок митного органу.

Фінансові гарантії надаються на суму митних платежів, нарахованих на товари, декларуються по одній митній декларації або заявляються до митного режиму транзиту за одним транспортним документом.

Розрізняють такі види фінансової гарантії:

1) індивідуальна (одноразова) фінансова гарантія, що видається у вигляді письмового зобов'язання оформлюється в паперовому чи електронному вигляді на суму митних платежів за:

- однієї митної декларації в рамках однієї зовнішньоторговельної операції;
- однієї митної декларації в рамках однієї транзитної операції;
- одному документу контролю переміщення товарів;
- однієї операції по переміщенню через митний кордон України товарів громадянами у випадках, визначених Митним кодексом України.

У разі надання гарантом фінансової гарантії у паперовому вигляді її електронна копія надсилається до єдиної автоматизованої інформаційної системи митних органів України авторизованим електронним повідомленням гаранта;

2) багаторазова фінансова гарантія, яка надається для забезпечення сплати митних платежів за кількома митними деклараціями або документами контролю за переміщенням товарів при ввезенні товарів на митну територію України з метою транзиту або у вільний обіг на цій території для одного власника в рамках одного зовнішньоекономічного договору;

3) загальна фінансова гарантія, яка може використовуватися АЕО, якому надано дозвіл на застосування спеціального спрощення «загальна фінансова гарантія».

Багаторазова і загальна фінансові гарантії надаються тільки у вигляді електронного документа, який пересилається гарантом в Єдину автоматизовану інформаційну систему органів доходів і зборів України авторизованим електронним повідомленням. Завершення оформлення митної декларації або документа контролю за переміщенням товарів є фактом, який підтверджує прийняття фінансової гарантії як забезпечення виконання зобов'язань перед органами доходів і зборів. Підтвердженням прийняття індивідуальної (одноразової) фінансової гарантії в паперовому вигляді є проставлення органом

доходів і зборів відбитка відповідного митного забезпечення на всіх примірниках фінансової гарантії.

Гарантія забезпечення виконання зобов'язань туроператорів (туристична гарантія) оформляється для туристичних агентств і туристичних операторів. Валютою такої гарантії є гривня. Туристична гарантія надається на дванадцять місяців і покриттям в кількості 100% розміру суми гарантії депозитом. Сума гарантії забезпечення виконання зобов'язань туроператорів визначена АТ «Альфа-Банк» є такою:

- еквівалент 10 тис. євро для туроператорів, що надають послуги виключно внутрішнього та в'їзного туризму;
- еквівалент 20 тис. євро для інших туроператорів;
- для турагентів – 2 тис. євро [388, с. 9].

Отже, банківська гарантія є гарною альтернативою банківським кредитам, адже вона і здешевлює розрахунки, і забезпечує їх безпечність. Банківська гарантія відкриває нові перспективи для будь-якого бізнесу і захищає його від форс-мажорних обставин. Так, сьогодні вкрай важливим видом гарантій є банківська гарантія для форвардних контрактів.

Так, варто відмітити, що на ринку зерна для хеджування цінового ризику традиційно використовують форвардні контракти про купівлю-продаж зерна в майбутньому за заздалегідь обумовленою ціною. Так виробник може точно розраховувати на певний обсяг виручки за товар, який він продасть, а трейдер заздалегідь знатиме, скільки витратить. Форвардний контракт - це двостороння угода за стандартною (типовою) формою, яка засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) базовий актив у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення форвардного контракту [392].

За оцінками Української зернової асоціації, на українському ринку приблизно 18% зерна продають саме за форвардними контрактами. Однак у 2020 р. «цей інструмент «дав збій», оскільки ціни різко хитнулися вгору і виробникам тепер вигідніше порушити контракти, укладені до збору врожаю, заплатити при

цьому штрафи, але продати зерно за фактичною ціною на момент постачання» [393].

Тому в трейдерів виникла потреба в посиленні хеджу за рахунок банківської гарантії (рис. 1).

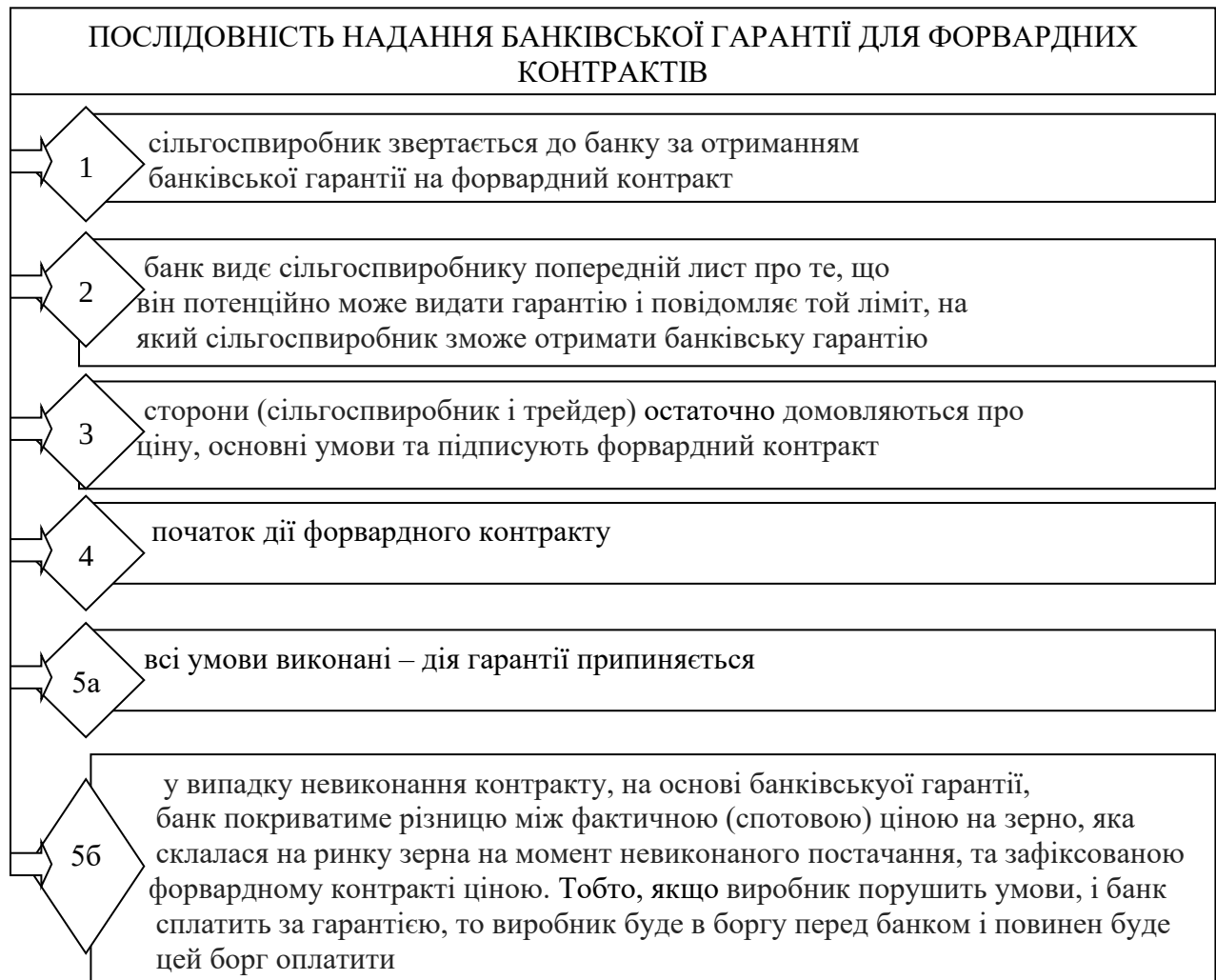

Рис. 1. Послідовність надання банківської гарантії для форвардних контрактів
Сформовано авторами

Так, трейдери, під час укладення форварду вимагатимуть банківську гарантію, що, у випадку невиконання контракту, покриватиме різницю між фактичною (спотовою) ціною на зерно, яка склалася на ринку зерна на момент невиконаного постачання, та зафіксованою у форвардному контракті ціною.

Якщо ж виробник порушить умови, і банк сплатить за гарантією, то виробник буде в боргу перед банком і повинен буде його оплатити.

Таким чином, перед укладанням форвардного контракту сільгоспвиробник має звернутися до банку, де йому повідомлять той ліміт, на який він зможе отримати банківську гарантію. Тобто банк видасть сільгоспвиробнику попередній лист про те, що потенційно може видати гарантію, наприклад, на 100 тис. або 200 тис. дол. Це все займає для нового клієнта 5 днів, у деяких банках – 2-3 дні, а за наявності вже відкритого рахунку – навіть 1 день. Після того як отримано цей попередній лист і сторони (сільгоспвиробник і трейдер) домовилися про ціну, основні умови, відбувається підписання форвардного контракту, і сільгоспвиробник іде до банку за отриманням банківської гарантії. Тільки потім починає діяти форвардний контракт. Щодо вартості послуги в банках кажуть, що гарантія коштуватиме 3-4% річних. Наприклад, якщо взяти 200 дол. за тонну кукурудзи в лютому, і, припустимо, що вона на 50 дол. підвищується до моменту виконання контракту, то вартість банківської гарантії на 6 місяців становить 1 дол. на тонні. Якщо зростання ціни буде більше 100 дол. або термін банківської гарантії 12 місяців, то, відповідно, ця сума може збільшитися до 2 дол. На думку президента Української зернової асоціації (УЗА) – М. Горбачова «ціна 1-2 дол. при укладанні форвардного контракту та отримання такої гарантії щодо виконання – не така велика сума. Натомість сільгоспвиробник отримає вищу ціну, а покупець має можливість застрахувати свої ризики» [394].

Перевага механізму банківських гарантій для форвардних контрактів є надійність. Так, виробник не отримає вигоди від порушення умов контракту та продажу зерна за вищою ціною, адже буде зобов'язаний віддати всю різницю в ціні банку, який сплатить за гарантією. Застосування гарантії здійснюється на вимогу покупця впродовж 5 діб. Термін дії банківської гарантії визначається як кінцева дата постачання товару та плюс ще один додатковий місяць. Напевно, всі погодяться, що це суттєво підвищить надійність та унеможливить дефолти за форвардними контрактами через зміну ціни. Банки також зацікавлені в такому

виді гарантій, оскільки він суттєво розширить ринок банківських гарантій, тобто можливості додаткового доходу для банку. Для аграріїв така гарантія є вельми вигідною, адже закріплення на українському ринку зерна практики надійного хеджування цінового ризику означає також зменшення ризику порушення поставань, і сукупно це виведе наш ринок у розряд преміальних. Це, своєю чергою, означає вищу ліквідність українського зерна та кращу ціну на нього.

Роль такого виду банківської гарантії є вкрай вагомою, адже «дієвий механізм захисту від зриву контрактів відкриє можливості користування форвардами для малих і середніх виробників, із якими сьогодні зернотрейдери через брак довіри не ризикують співпрацювати на відкладених умовах, надаючи перевагу агрохолдингам» [393].

Сьогодні головним завданням є посилення на вітчизняному зерновому ринку довіри, прозорості, що в перспективі сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості України. З цією метою необхідно, щоб усі учасники зернового ринку неухильно виконували умови та зобов'язання за раніше укладеними контрактами на поставання продукції. Зокрема, впровадження банківської гарантії для зернових форвардних контрактів перетворить кожного виробника, зокрема малого та середнього, на надійного постачальника. В такий спосіб Україна зможе стати безризиковою щодо виконання контрактів, сільгоспвиробники через нівелювання ризиків зможуть отримувати вищу ціну за вирощену продукцію, адже рівень прибутку пропорційний рівню ризику.